

Самуйлік М.М.

*кандидат політичних наук, доцент,
Одеський державний аграрний університет*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Невід'ємним компонентом політичного життя будь-якого демократичного суспільства виступає громадянське суспільство, як сукупність недержавних організацій, що представляють, захищають і задовольняють інтереси громадян. Вони визначають характер і спрямування політичного процесу, стратегію і тактику боротьби за владу, політичну стабільність суспільства, володіють політичною відповідальністю. Історично громадянське суспільство формується значно раніше держави, на початку виникнення людства. Як що вік держави рахується тисячоліттями, то вік людства – сотнями тисячоліть. Поняття про громадянське суспільство є більш давнім аніж знання про політику. Зачатки громадянського суспільства формуються шляхом виникнення об'єднань людей для організації спільного життя, тобто побудови житла, добування їжі, виготовлення предметів побуту, безпеки. З часом громадянське суспільство для захисту своїх інтересів створює державу. Межі громадянського суспільства звужуються у той мірі, в якій держава набирає сили та стає єдиним господарем суспільства. Поняття «громадянське суспільство» починає використовуватися у зіставленні з поняттям «держава». Його дослідження започатковується Платоном та Аристотелем і призводить до появи вчення про суспільство та державу.

Суб'єктами політичної відповідальності громадянського суспільства виступають добровільні самоврядні структури, які об'єднані недержавними відносинами, діяльність яких пов'язана із здійсненням політичної влади. Дослідженню їх політичної відповідальності присвячені роботи таких авторів, як С. Андреев, С. Балан, В. Гедікова, І. Кресіна, Г. Малкіна, В. Мельніченко, В. Торяник, А. Терещенко та інших [2, с. 2-4]. Г. Дунаєва аналізує процес інституціоналізації політичної відповідальності в контексті формування громадянського суспільства [1, с. 345-353].

Взаємостосунки між державою та громадянським суспільством в різні періоди історії не однакові. Якщо у суспільстві відсутня самоорганізація, то держава до певної міри поглинає його, перетворюється на єдиного правителя всіх своїх громадян. Результатами такого взаємозв'язку можуть бути непримиренні суперечки, соціальні конфлікти, вибухи. В Україні нині йде процес формування розвинутого громадянського суспільства, його реформація, консолідація. У європейських країнах розвинуте громадянське суспільство забезпечує значне зростання ступеня захищеності приватних і суспільних сфер життя людей від жорсткої регламентації з боку держави та стає основою стабільності політичних режимів. Якщо держава починає втрачати стійкість, то його надійно підпирає міцна структура громадянського суспільства, яка виступає його фундаментом. Для України така ситуація виникла на Донбасі в

2014 році, коли на початку збройного конфлікту з Росією сама держава була не в змозі його подолати.

У розвинутому громадянському суспільстві основними суб'єктами його політичної відповідальності виступають: соціально-класові утворення – соціальні класи, верстви, стани; етноси та етнічні групи; партії та громадські організації; недержавні господарські утворення – кооперативи, асоціації, фірми, окремі підприємці, фермерські господарства і т. ін.; релігійні конфесії; демографічно-вікові та інші групи населення [3, с. 42]. Політична відповідальність суб'єктів громадянського суспільства виникає в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства. Це боротьба за дотримання політичних прав та свобод громадян в державі, боротьба за дотримання демократичних принципів, традицій та процедур шляхом створення політичних партій, клубів організацій, об'єднань, рухів. До основних ознак, які свідчать про наявність в суспільстві належного рівня політичної відповідальності громадянського суспільства можна виділити такі як: розвинута система ринкових відносин, вільна конкуренція, свобода обміну діяльністю; наявність відповідної політичної системи, в якій держава є похідною від громадянського суспільства, знаходиться під його постійним контролем. Безпосередньо політична відповідальність громадянського суспільства формується як діалектична єдність відповідальності його основних структур, тобто консолідована відповідальність. У першу чергу це політична відповідальність соціально-класових утворень, яка виникає в процесі їх активної участі в політичному житті суспільства. Безпосередніми її носіями є представники великого і середнього бізнесу, фермери, землевласники, середні класи (дрібні власники, інтелігенція) та ін. Вважається, що фундаментом стабільності держави і суспільства є середні класи. Але політично відповідальними вони стають з перетворенням в соціального суб'єкта, тобто зі вступом до активного політичного життя суспільства та створенням для цього організаційних структур, які здатні представляти та захищати їх інтереси. Про політичну відповідальність нижчих верств населення може йти мова тільки тоді, коли вони численні та мають для політичної діяльності свої інститути, як це має місце в європейських країнах. Політична відповідальність етнічних спільнот суспільства стає реальною із створенням ними держав, або своїх спеціальних інститутів (партій, рухів), щодо захисту їх політичних інтересів. Вона специфічна, головним чином відносно можливого збільшення в ній психологічних аспектів, коли відчуття національної приналежності, гордості нерідко співіснує з комплексом національної нетерпимості, неприйняттям інших етнічних груп і націй та навіть ворожнечі до них, що закріплюються в традиціях і звичаях, які передаються від покоління до покоління. Така, замішана на психології почуттів, політична відповідальність етносів є, як правило, об'єктом маніпулювання тих соціальних верств, які свій прихід до влади та її зміцнення пов'язують з націоналізмом. У суспільстві політично відповідальними є також недержавні різні економічні, виробничі асоціації, культурологічні та інші організації і установи, діяльність яких спрямована на зміну політичних відносин в суспільстві на основі їх корінних інтересів.

Наступає політична відповідальність з того моменту, коли вони здійснюють впевнено і незалежно вибір моделі політики, її способи, методи.

Якщо всі розглянуті компоненти громадянського суспільства беруть участь в політичному житті країни та стають суб'єктами політичної відповідальності за певних умов, то політичні партії з самого спочатку створюються з метою оволодіння владою та включаються в систему політичної відповідальності як її суб'єкти та інстанції. Політичні партії – одне з найважливіших досягнень цивілізації. Вивченню політичних партій як унікального політичного феномена Нового часу, присвятив своє життя відомий французький мислитель Моріс Дюверже. Він стверджував, що режим без партій – це режим без демократії. Без політичних партій не може бути демократії та неможливий перехід до неї. Багатопартійність – складова демократичних режимів і умова справжньої політичної відповідальності. Як представляється, різноманітність політичної відповідальності партій слід розрізняти за відповідними підставами.

По-перше, по відношенню до інтересів різних груп населення – політичну відповідальність партій вищих, середніх, нижчих верств суспільства.

По-друге, по відношенню до форм і методів використання влади – політичну відповідальність ліберальних, демократичних, авторитарних партій.

По-третє, по відношенню до способів володіння владою – політичну відповідальність правлячих, опозиційних, нейтральних (центристських) партій.

По-четверте, по відношенню до середовища діяльності – політичну відповідальність партій, що обмежуються діяльністю усередині того середовища, інтереси якого вони представляють і політичну відповідальність партій, орієнтованих на діяльність усередині всього суспільства, що не обмежують себе прагненням добитися впливу в якому-небудь певному середовищі.

По-п'яте, по відношенню до принципів організації і членства – політичну відповідальність централізованих партій, які мають керівний центр, що ухвалює рішення про основні напрями їх діяльності; політичну відповідальність децентралізованих партій, що проявляють активність, головним чином, на місцевому рівні, в особливих умовах (наприклад, в процесі виборів) і не мають організованого та безперервно діючого центру; політичну відповідальність партій, що функціонують на змішаних принципах організації (централізованому і децентралізованому). Для повноти дослідження політичної відповідальності громадянського суспільства доречно виділити ще її кількісні та якісні аспекти в співвідношенні з політичною відповідальністю держави. З точки зору автора, кількісні аспекти виражають ступінь занурення держави в суспільство. Тут може бути фіксований об'єм держави в межах від мінімального до максимального. Якісні ж аспекти характеризують систему взаємодій політичної відповідальності рівнів держави та суспільства через партії, представницькі органи влади, різні групи та об'єднання. Така, в цілому, структура політичної відповідальності громадянського суспільства. Вона, як і кожен її компонент, специфічна, постійно знаходиться під впливом різноманітних обставин: внутрішніх і зовнішніх, прямих і непрямих, суттєвих і

несуттєвих , необхідних і випадкових. Сьогодні в Україні здійснюється інституціоналізації політичної відповідальності громадянського суспільства. Вона можлива лише на основі його консолідації.

Список використаних джерел:

1. Дунаєва Г. О. Процес інституціоналізації політичної відповідальності в Україні в контексті формування громадянського суспільства / Дунаєва Г. О. // Політологічні записки. Збірник наукових праць. – 2012. – № 2. – С. 345-353.
2. Самуйлік М. М. Політична відповідальність: специфіка, структура, функціонування: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / М. М. Самуйлік. – Одеса, 1997. – 24 с.
3. Самуйлік М. М. Політична відповідальність суспільства. [Монографія] / М. М. Самуйлік. – Одеса: ВМВ, 2010. – 172 с.